

Tavshedens evangelium

Kommunikationens villkår *Anna Karenina*

KJELD BJØRNAGER JENSEN

PÅ DEN ALLERSIDSTE SIDE i *Anna Karenina* siger Levin til sig selv: Не надо говорить. Это тайна, для меня одного нужная, важная и невыразимая словами. (Del 8, kapitel XIX) Og det, som han ikke vil sige, er den nye tro, det evangelium, som han er nået frem til. Og den, han ikke vil sige det til, er hans allernærmeste næste: Kitty. Forud for dette har Levin haft nogle store diskussioner — som vanligt igennem hele romanen — med sin broder Sergej og en af hans filosofvenner. Også her har Levin holdt sig fra at udtrykke sin nye tro. Disse begivenheder er i hovedtrækkende indholdet af den afsluttende, 8. del af romanen. Den del, som udspiller sig efter Anna Kareninas selvmord i slutningen af del 7.

Her på romanens sidste side tænker Levin, at hans nye tro er невыразимая словами, dvs. at den ikke kan sige med ord. Det betyder også, at Levin er nået til ende med den diskussion med sig selv om modsætningsforholdet mellem fornuft og intuition, som han har ført sideløbende med sin søgen efter en tro. Hans konklusion er udtrykt med valget af tavsheden: Levin har valgt intuitioner frem for fornuften.

Og i forhold til hvad har han gjort det? I forhold til det store spørgsmål om livets mening. Efter den anden broder Nikolajs død et par år tidligere har Levin set livet i lyset af dødens uundgåelighed og til trods for hans ægteskabelige lykke, hans nyfødte søn, så følte

Levin, at livet skulle have en anden mening end dødens uundgåelighed. Han søgte en mening med livet i religionen, i filosofien — overalt, men ingen af dem tilfredsstillede ham. Endelig fandt han den i selve livet, i det simple. I det, som alle ved, men som man ikke kan søge sig til i bøger. At man skal leve for sin sjæl, efter Guds lov. Det var en simpel bonde, der udtalte ordene, og de blev afklaringen for Levin. Han omformulerede dem til: leve for det gode, vel at mærke det uselviske gode. Dette gode bliver et gudsbegreb for den ikke-religiøse Levin.

Valget af tavsheden er ikke identisk med valget af non-kommunikation. Levin siger: невыразимая словами, og det betyder forskelligt i forhold til på den ene side broderen Sergej og forskellige af hans venner og på den anden side Kitty. Forholdet til Sergej og hele hans verden, som Levin gennemgående har følt sig underlegen i forhold til, er baseret på det talte ord, mens hans forhold til Kitty igennem romanen i høj grad har bygget på non-verbal kommunikation. Man kan næsten sige, at når ordet har fået magt i deres forhold, så har der været problemer i forholdet.

Den verbale kommunikation

Levins endegyldige løsning er altså ikke blot nogen pludselig og uforberedt erkendelse, men konklusionen på et langt forløb gennem romanen, hvor Levin hele tiden har stået svagt overfor mennesker med mange og hurtige ord. Levins valg af et tavshedens evangelium er ikke alene motiveret i en forstandsmæssig erkendelse af fornuftens svigten, men også af en personlig svaghed: hele vejen igennem romanen oplever vi, at Levin kommer i situationer, hvor han taber i diskussioner, men også sidder med en følelse af, at han ikke kan forklare sig med ord: Det er specielt i forhold til broderen Sergej, det kommer til udtryk:

Константин молчал. Он чувствовал, что он разбит со всех сторон, но он чувствовал вместе с тем, что то, что он хотел сказать, было не понято его братом. (Del 3, kapitel III)

Dette citat dækker ikke kun en enkelt, men talrige situationer igennem hele bogen.

Men også overfor andre har Levin ofte svært ved at finde ord. Under en jagt med Stiva og en bekendt overnatter de i en hytte og diskuterer penge og arbejde, men Levin må igen konstatere, at han ikke kan få andre til at forstå sig. Det samme under mødet med en professor i økonomi. (Del 7, kapitel III)

Måske er det meget godt, at han aldrig fik skrevet den bog om sine landbrugsteorier. I hvert fald synes hans evner i den verbale kunst ikke at være særligt hverken overbevisende eller udtømmende for hans holdninger og meninger.

Men Levins modvilje mod stor ordrigdom er ikke kun knyttet til de hede diskussioner, han bryder sig heller ikke om at høre sin broder, Sergej, lovprise naturens skønhed: Слова снимали для него красоту с того, что он видел. (Del 3, kapitel II)

Den typiske situation for Levin i situationer, baseret på intensiv anvendelse af det talte ord, er udtrykt af Tolstoj med denne sætning: Левин открыл рот, хотел сказать что-то, но краснел и ничего не сказал. (Del 1, kapitel XIV)

Efter sin endegyldige erkendelse af den nye tro, kan han også endegyldigt befri sig fra sin underlegenhedsfølelse i forhold til broderen og hans venner: То, что они проповедывали, была та самая гордость ума, которого чуть не погубила его. (Del 8, kapitel XVI) Men som han altså til slut har befriet sig fra.

Den non-verbale kommunikation

Kommunikationen med Kitty oplever Levin som ideel. I starten også den verbale i modsætning til den hede diskussion. Han taler med Kitty om det emne, som han netop har diskuteret så heftigt med sin broder og en anden: так ему поразителен был этот переход от запутанного многословного спора с Песцовым и братом к этому лаконическому и ясному, без слов почти, сообщению самых сложных мыслей. (Del 3, Kapitel XIII) Dette - без слов почти — udtrykker, at vi nærmer os idealet: den ordløse kommunikation. Det er ikke ordene, der dominerer kommunikationen mellem Levin og Kitty:

У них шел свой разговор с Левиным, и не разговор, а какое-то таинственное общение, (которое с каждой минутой все ближе связывало их и производило в обоих чувство радостного страха перед тем неизвестным, в которое они вступали). (Del 3, kapitel XI)

Og et kulminationspunkt i deres kommunikation er frieriet, som er helt befriet for udtalte ord: det sker ved at skrive det første bogstav i et ord og så lade den anden gætte. Hvilket sker med stor sikkerhed som et udtryk for den dybe forståelse, der er mellem dem.

Et tegn på, at intuitionen i Kitty er stærkere end bevidstheden, ligger allerede i hendes udgangssituation med Vronskij. I Del 1, kapitel XIII, da hun giver sit afslag til Levins frieri, siger hendes intuition hende, at Levin er tryghed, mens forestillingen om Vronskij forbindes med неловкость og noget фальш — i hendes egne følelser. Med andre ord: det opbyggede forhold og Kittys følelser for Vronskij (bygget godt op af det gode selskabs konventioner og moderens ønsker) er i konflikt med hendes intuitive menneskeforståelse. For Kitty er den stærke og sunde intuitive forståelse karakteristisk, i lige så høj grad som hendes øjnes gentagne karakteristika som правдивые, (f.eks. del 1, kapitel IX) Kittys kommunikative væsen kan udtrykkes med disse ord: Кити узнала все это не из слов. (Del 2, kapitel XXXIIIГ)

Når Levin derfor til slut tænker: не надо говорить — så er det ikke, fordi han vil holde sin nye tro hemmelig for hende, men fordi han er overbevist om, at hun forstår det uden ord. Og fordi den nye tro også indeholder en overbevisning om, at forståelse uden ord er kvalitativt bedre end enhver mulig forståelse med ord.

Disse iagttagelser, som udspringer af Levins tilslutningen til et tavshedens evangelium til slut, gav mig lyst til at se på kommunikationens vilkår i romanen i det hele taget. Og min overordnede konklusion på det er, at hvis man ser på den verbale kommunikation, så har den det ikke godt i romanen, mens den non-verbale kommunikation blomstrer og tilsyneladende har betydelig større troværdighed end den verbale. Det drejer sig ikke så meget om ord, som om blikke, smil, bevægelser etc.

Øjnene er specielt gode til kommunikation: udtrykket по взгляду er ganske højfrekvent i romanen sammen med видеть som udtryk for at læse andres holdninger og tanker. Det udtrykkes også i en

pigesnak om, hvordan, der bliver friet. Kvinderne er enige om, at det sker uden ord: Все одно и то же: решилось глазами, улыбками... (Del 6, kapitel II)

Anna siger til Vronskij, at han er hjerteløs, men hendes øjne siger det modsatte: — Это доказывает только, что у вас нет сердца, сказала она. Но взгляд ее говорил, что она знает, что у него сердце —, и от этого боится его. (Del 2, VII)

Eller forståelse med følelsen alene. Efter Annas møde med Vronskij på stationen under togrejsen hjem til Petersborg:

Не вспоминая ни своих, ни его слов, она чувством поняла, что этот минутный разговор страшно сблизил их, и она была испугана и счастлива этим. (Del 1, kapitel XXX)

Som udgangspunkt er det klart, at den tålstøj ske fortæller ved mere end personerne. Det står også klart, at personerne ganske ofte ikke forstår sig selv, men at fortælleren forstår dem udmærket. Men det er værd at understrege, at fortælleren ikke altid stiller sig an, som om han forstår det hele. Også han studerer personerne og læser deres handlinger og adfærd, lytter ikke alene til deres tanker og ord. Man kan nævne scenen, hvor Vronskij møder Anna på banegården. Det meste fortælles med Vronskij s øjne — og karakteristisk nok er det Annas bevægelser mere end hendes ord, der slår Vronskij:

Она движением, поразившим Вронского своею решительностью и грацией, обхватила брата... (Del 1, kapitel XVIII)

Ligesom Vronskij iagttager Anna og Stivas møde og læser deres adfærd. Da Stiva fortæller Anna, at man håber på, at Vronskij vil gifte sig med Kitty, har Anna en reaktion i sin adfærd, som fortælleren ikke udlægger, men som den opmærksomme læser forstår: встряхивая головой, как будто хотела физически отогнать что-то лишнее и мешавшее ее. (Del 1, kapitel XVIII) — med andre ord: Anna har i sin adfærd overfor Vronskij allerede ved dette første møde haft mere end høflig opmærksomhed. Det udlægger fortælleren ikke, men overlader det til læseren. På samme måde overlader fortælleren til læseren at forstå Karenin, da han gribes af jalousi for første gang og ikke vil være ved det: только изредка он Ертирал себе высокий лоб и встряхивал голову, как бы отгоняя

что-то. (Del 2, kapitel VIII) Altså med de samme ord встряхивать og отгонять som om Anna.

Der er ingen tvivl om, at fortælleren i *Anna Karenina* i det store hele kan formulere personernes indre, og at fortælleren forstår personerne i de situationer, hvor de ikke forstår sig selv eller hinanden. Et godt eksempel her er opgøret mellem Stiva og Dolly i starten (III). Dolly vil vise strength, men hendes ansigt viser fortabelse og lidelse; Stiva vil se ynkelig og underdanig ud, men stråler af friskhed og kraft. Og fortælleren ved det hele og fremlægger dobbeltheden mellem det bedrag, de vil gennemføre og den ærlighed, som deres adfærd demonstrerer. (Del 1, kapitel IV)

Adfærdens sprog er i romanen udstyret med en ærlighed, som går ud over det naturlige sprogs. Adfærdens sprog har en høj grad af tilforlidelighed også når den giver anledning til misforståelser. I en situation mellem Anna og Vronskij står der: Но она не слышала его слов, она читала его мысли по выражению лица. (Del 3, kapitel XXII) Og tager fejl, fordi - som fortælleren omhyggeligt forklarer os — hans ansigtsudtryk er fastholdt fra den første, senere forkastede, indskydelse. Men det understreger jo netop, at ansigtsudtrykket er uers, - i fortælleren opfattelse - under normale omstændigheder er et mere pålideligt udtryk end ordene. Denne form for kommunikation: ikke at lytte til ordene, men blot at studere ansigtet, er ganske udbredt i Annas forhold til Vronskij: Она не слышала его слов, но видела холодность взгляда и с раздражением отвечала. (Del 5, kapitel XXXII)

Det klassiske eksempel på at læse adfærd i romanen er ballet, Del 1, kapitel XXIII, hvor fortælleren overlader blikket til Kitty, der iagttager Annas og Vronskij s adfærd og til sin egen rædsel konstaterer deres gensidige begejstring for hinanden — det er et ganske grusomt valg af synsvinkel fra Tolstojs side. Et måske mere udtryksfuldt eksempel er en dialog mellem Dolly og Kitty (Del 2, kapitel III). Her forsøger Dolly at få bekræftet sit gæt om, at Kittys virkelige ulykke ikke er Vronskij s svigt, men at hun har sagt nej til Levin. De snakker om andre ting:

но и говоря о постороннем, они поняли друг друга и Dolly får sin bekræftelse: она убедилась, что догадки ее были верны, что горе, неизлечимое горе: Кити состояло именно в том, что Левин делал предложение и что она отказала ему, а Вронский обманул ее, и

что она готова любить Левина и ненавидеть Вронского. Кити ни словца не сказала об этом. (Del 2, kapitel III)

Et andet markant eksempel er under hestevæddeløbet, hvor Karenin læser Annas ansigt efter katastrofen med Vronskijs hest. (Del 2, kapitel XXVIII)

Adfærden er også dominerende i de indledende scener mellem Stiva og Dolly: Stiva mener, at hele ulykken selvfølgelig ikke er hans utroskab, heller ikke, at det er blevet opdaget, og heller ikke de ord, han har brugt overfor Dolly, men det smil, som sad på hans ansigt, da han indrømmede sin synd: *Всему виной эта глупая улыбка.*

Set fra en kommunikationssynsvinkel fører den sidste del af romanen frem til en naturlig konklusion på kommunikationens vukår, en konklusion som siger: tavshed. Og denne konklusion er jo, ligesom andre af Tolstojs romaners konklusioner, f.eks. om total sexuel afholdenhed, ikke praktisk anvendelige. Men i kommunikationens sammenhæng får denne famøse del 8 sin naturlige plads. Den er jo ellers vanskelig. Er det bare Tolstoj, der efter, at romanens titelheltinde har begået selvmord i slutningen af del 7, bare skal have snakket af om sine meninger om Balkankrigen og det nationale spørgsmål samt *народ*? Er del 8 et filosofisk anhang uden dybere indre forbindelser til resten af romanen.

Hvad er Annas død set ud fra en kommunikationssynsvinkel. Den jalousi, som driver Anna i den sidste tid, er baseret på, at såvel den verbale som den adfærdsbaserede kommunikation er blevet forstyrret. Del 8 viser i forhold til det, at der er en anden vej, idet også Levin har haft tanker om selvmord, men han kommer igennem sin krise og finder sit evangelium — tavshedens og det godes.

Tavshedens evangelium er altså ikke alene en individuel sag for Levin, men kan opleves i form af en given tiltro til adfærdens sprog i højere grad end det talte ord igennem hele romanen. Dette sammenfald giver, udover sammenhængen i romanen også et fingerpeg om et nært slægtskab mellem fortæller og Levin, et så nært slægtskab, at man vel kan drage personen Tolstoj med ind i trekanten, næsten på lige fod. Og kommet så langt, håber jeg, det er tlykkedes mig at overbevise om, at kommunikationen i *Anna 'Xarenina* i mindre grad bygger på det talte ord end på adfærd. Som

afsluttende kuriosum kan jeg da fortælle, at Tolstoj overfor gode venner gentagne gange udtrykte sin begejstring for Tjutcevs digt: "Snentium", hvis tekst lyder således:

Молчи, скрывайся и таи О чувства и мечты свои — Пускай в
душевной глубине Встают и заходят оне Безмолвно, как звезды в
ночи, — Любуйся ими — и молчи.
Как сердцу высказать себя? Другому как поднять тебя? Поймет ли
он, чем ты живешь? Мысль изреченная есть лож. Взрывая,
возмутишь ключи, Питайся ими — и молчи.
Лишь жить в себе самом умей — Есть целый мир в душе твоей
Таинственно-волшебных дум; Их оглушит наружный шум,
Дневные разгонят лучи, — Внимай их пенью — и молчи.

Ф.И. Тютчев: Лирика I—II, Москва 1966, v. I, p. 354.